

С. В. Маєвська
(Полтава)

ЗАЛИШКИ ТЕКСТИЛЬНИХ ВИРОБІВ З ДАВНЬОУГОРСЬКИХ ПОХОВАНЬ НЕПОДАЛІК с. ДМИТРІВКИ НА НИЖНЬОМУ ПСЛІ

Публікація присвячена аналізу решток текстильних виробів, виявлених у похованнях 2 і 14 давньоугорського некрополя в кургані на Чирвиному горбі поблизу с. Дмитрівки під Комсомольськом навесні 2007 р.

Ключові слова: Дмитрівка, мадари, Нижній Псел, поховання, текстиль, тканини, шерсть, шовк.

Навесні 2007 р. Полтавська експедиція Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації і ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України (керівник – кандидат історичних наук О.Б. Супруненко) проводила дослідження кургану на ділянці майбутнього будівництва металургійного заводу ТОВ «Ворскла Сталь», поблизу с. Дмитрівки Комсомольської міської ради Полтавської обл. В ході науково-рятивних робіт виявлений невеликий некрополь у складі трьох дитячих поховань мадяр часу набуття ними нової батьківщини, що були впущені до поли надмогильної споруди епох енеоліту, бронзи та скіфського часу (Супруненко, Кулатова, Маєвська, Шерстюк 2007, с. 19-38, 55, 57-67, 109-110). Дослідження поховань 2, 14 і 15 дали велику кількість матеріалів, в т.ч. археологічної органіки, яка виявилася досить інформативною.

Переважна більшість решток органіки відносилася до групи текстильних залишків костюму, що дозволило зробити низку висновків, котрі розширюють відомості щодо суспільства мадяр епохи переселення в Паннонські степи.

Костюм, як категорія матеріальної культури, є однією з найважливіших етнографічних ознак. Одяг того чи іншого народу тісно пов'язаний із його історією. У повсякденному житті неважко помітити не тільки практичне призначення предметів костюму, а й їх зв'язок із широким колом духовних понять. За костюмом встановлюється не лише соціально-економічний рівень розвитку суспільства, а й етнічне походження людини, її релігійна належність, соціальний і сімейний статус, торговельні та культурні зв'язки окремих територій, і навіть політичні реалії певного часу (Стамеров 1978, с. 4-7).

Важливою ознакою будь-якого одягу є його *матеріал*. Традиційні матеріали пов'язані зі способом життя і господарювання населення. Вони є найконсервативнішою частиною костюма. Фіксація тліну, фрагментів текстилю в похованні, дозволяє при забезпеченні лабораторних досліджень, враховуючи рівень розвитку сучасної техніки, досить точно визначити матеріал костюму. Матеріали одягу за-

свідчують галузі господарювання людини, соціальну однорідність чи неоднорідність суспільства, певні традиції. Матеріали, використані для оздоблення, види оздоблення, техніка їхнього виконання дозволяють зробити припущення про походження певних технологічних прийомів, а також окремих явищ в культурі, висвітлюють етнокультурні взаємини груп людей.

У кургані на Чирвиному горбі неподалік с. Дмитрівки під Комсомольськом у двох давньоугорських дитячих похованнях (2 та 14) виявлені цікаві зразки органіки, серед яких – текстиль, шкіра, дерево та їх відбитки на металічних предметах зі складу супровідного інвентарю (Супруненко, Кулатова, Маєвська, Шерстюк 2007, с. 29-38, 64-67, 109-110; Маєвська 2007).

Автором вивчалися 15 зразків тканин з поховань 2 та 14, котрі знаходилися у різних місцях могильних ям і мали різний стан збереженості, а в основному – дуже поганий, що було зумовлене малою глибиною, на якій виявлені останки похованих, та піщаним ґрунтом насипу. З поховання 2 (маленького хлопчика) для досліджень отримані наступні матеріали (Супруненко, Маєвська, Шерстюк 2007).

Зразок 1. Два шари тканини, виявлені на лицьовому боці кількох бляшок, що знаходилися на кістках скелету, тобто, рештки тканин одягу.

Зразок 2. Два шари текстилю (зворотний бік бляшки, що знаходилася на поясі, малюнком від тіла похованого).

Зразок 3, зворотний бік бляшки, між бронзовою основою прикраси ременю та залишками шкіри поясу, що знаходилася на тілі похованого – біля руки, візерунком вгору.

Зразок 4, внутрішня сторона зворотного боку браслету, від дна ями.

Зразок 5, збережений на руків'ї ножа.

Зразок 6, прикипілий до леза ножа.

Зразок 7, відбиток на срібній трубчастій деталі піхов ножа.

Зразок 8, з відбитку на золотій фользі, знятій з черепа похованого.

З поховання 14 (також хлопчика) вивчався єдиний зразок текстилю.

Зразок 9, тканина та окремі текстильні волокна з-під срібного наконечника поясу.

Деякі залишки текстилю зберегли рештки фарбників (зразки 3, 4, 9 – *тканина 2*) відповідно синього чи синьо-зеленого, світло-жовтого та рожевого кольорів. В одному випадку (зразок 4) на нитках (основи та піткання), поверх залишків пігменту світло-жовтого кольору, нанесений відтиск золотистого кольору, з металевим блиском, що не профарбовував нитки під плетінням і мав досить чіткі межі. В інших місцях на цій же тканині є сліди окислу металу зеленкуватого кольору, що облущувався з текстильної структури лусочками. Якщо другий факт можна пояснити як залишки окислення металу браслету на текстилі, то перший – лише як слід нанесення малюнку на тканину (щось на зразок набійки, розпису і т.п.) під час її виготовлення, або ж виготовлення костюму.

Чи були тканини костюмів пофарбованими монохромно, мали якісь розписи або набійки – встановити неможливо через фрагментарність збережених тканин і малі розміри окремих фрагментів текстилю.

Мікроскопічне дослідження текстилю допомогло встановити матеріал волокон, з якого були виготовлені тканини.

Тканини 1 і 2 зразка 1, зразки 3 (лише нитка піткання), 4, 6 (*тканина 2*), 8, 9 (*тканина 1 і 2*) з поховання 2, а також тканина 1 зразка з-під наконечника ременю з поховання 14 мали характерний для шовкових волокон золотисто-шовковистий блиск, хоча малі розміри фрагментів не дозволили визначити вид шовкового волокна (шовк-сирець чи шовк-тусор). Тканини зразків 2, 3, 7 (*тканина 1*, нитка основи) з поховання 2, *тканини 2* та 3 з наконечника ременю поховання 14 мали всі ознаки шерстяного волокна – восковистий блиск, при спалюванні відчувався запах паленого пера, а вміщений у дим від спалювання лакмусовий папірець вказував на лужну реакцію.

Всі інші тканини виявилися рослинними, за походженням волокна. В окремих випадках на це вказують такі маркери: при спалюванні відчувався запах паленого паперу, а вміщений у дим лакмусовий папірець вказував на кислотну реакцію. Саме це і дозволило припустити рослинне походження волокон ниток.

Досліджений текстиль складався з ниток першого порядку. Але цікавим є зразок 1 (тканина 1) з поховання 2, де нитка основи є шовковою ниткою другого порядку, Z-кручення, складалася з двох ниток першого порядку, S-кручення (Сидоров 1930), з кроком кручення приблизно 5 обертів на 1 см, аналогічних нитці піткання. Тонина нитки першого порядку складала лише 0,3 мм, нитка прядена з 50 одиничних шовкових волокон.

Щодо кручення нитки, то воно було найрізноманітнішим. Більшість текстильних зразків виконані у техніці простого полотняного переплетення 1 × 1. Але є певні особливості в переплетеннях у текстилі зі зразків 1 (тканина 2) – переплетення складне, «вісімкою» (рис. 1), що передбачає використання ткацького верстату з двома човниками (Садыкова Ф., Садыкова Д., Кудряшова 1989, с. 74), 6 (тканина 1) – переплетення сатинове 1:3 (ліве) (рис. 2), 7 (тканина 2) – рогожка 3 × 2,8 – переплетення сатинове 1:5 (ліве) (рис. 3). Всі вони походять з поховання 2.

За підрахунком ниток основи і піткання у квадратному сантиметрі для шовкового текстилю до першого сорту відносяться 8 зразків з 9 (Давидан 1981, с. 100-113).

Серед особливостей текстилю з поховань, які можуть зацікавити дослідників, – варіант різного фарбування ниток основи і піткання у тканині зразка 3, що повинно було давати ефект «переливу» кольору тканини, особливо помітний при використанні в костюмі великої кількості драпіровок та м'яких складок. Подібний ефект відзначається для відомих ліонських шовків XV–XVI ст. (Каминская 1977, с. 44-45).

На цій же тканині була виявлена одинична нитка (можливо, шерстяна), тониною 0,7 мм, S-кручення, з кроком кручення – 7 обертів на 1 см нитки, що переходить через отвір між нитками основи і піткання з одного боку тканини на інший. Можливо, це є свідченням наявності вишивки. Треба згадати також, що в похованні 2 були виявлені вже відмічені вище особливості кручення ниток, переплетення основи і піткання, можливого нанесення золотної вибійки чи роз-

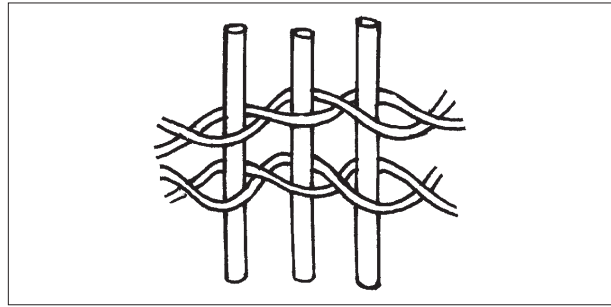

Рис. 1. Дмитрівка, курган на Чирвинському горбі. Поховання 2. Схема переплетення зразка тканини 2 від одягу.

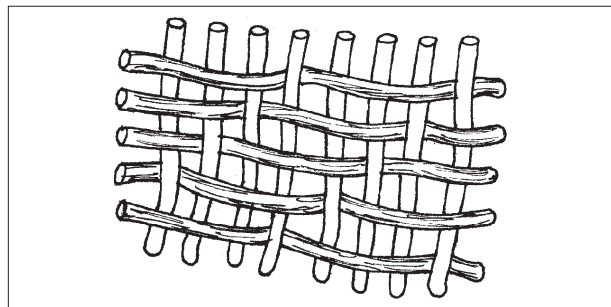

Рис. 2. Дмитрівка. Поховання 2. Схема сатинового переплетення зразка шовку, за відбитком з леза ножа.

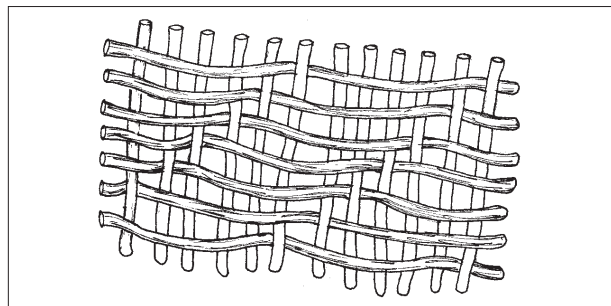

Рис. 3. Дмитрівка. Поховання 2. Схема сатинового переплетення зразка шовку з основи лицевого покриття.

пису. Всі вище перераховані особливості дозволяють припустити досить високий майновий статус батьків похованої дитини у тогочасному суспільстві.

Місця виявлення текстилю у похованні 2 дозволяють зробити попереднє припущення про використання тканин в різних елементах костюму похованої мадярської дитини та в якості деталей супутнього інвентаря.

Зразок 1 (обидві тканини) є залишками сорочки / сорочок (тканини 1 і 2), вдягнених безпосередньо на дитину. Зра-

зок 2, ймовірно, є рештками покривала, яким вкривали хлопчика безпосередньо в могилі. Зразок 3 може бути рештками тканини, що прикрашала пояс. Зразок 4: є припущення, що це залишки рукава чи манжети рукава сорочки. Рукави повинні були виглядати з-під одягу, тому певним чином декорувалися. Зразок 5: тканина, що вкривала колодочку ножа. Зразок 6: Тканина 1 – залишки текстильної обшивки піхов. Тканина 2 – рештки підкладки піхов ножа. Зразок 7: Тканина 1 – залишки текстильного шнура, що прикрашав ремінь чи використовувався для підвішування до ременя ножа або ін. деталей поясного набору. Тканина 2 – рештки текстильної прикраси шнура. Зразок 8: залишки покривала – основи посмертної маски, накладеної на обличчя похованого. Зразок 9: можливо, одна й та сама тканина, що може відноситися як до складу костюму дитини, так і до покривала, яким її було вкрито.

Цікавою знахідкою в похованні 14 є нашивні прикраси – своєрідні бляшки – від декору взуття, виготовлені з тонкої срібної фольги, що нашивались на шкіру взуття. Збереглися рештки двох прямокутних, з овальним завершенням, великих (близько $3,0 \times 3,6$ см), меншої прямокутної, з вигнутим краєм із виступами ($1,9 \times 2,9$ см) і маленької з хвилястим (з трьома виступами) краєм ($1,1 \times 1,7$ см), тонких срібних платівок, один край яких був незначно загнутий. З внутрішнього боку бляшки зберігали відбитки текстилю. Всього уламків визначених платівок 4. Всі інші частини прикрас взуття виявлені у дрібніших фрагментах.

Рештки текстилю виявлені на залишках стріли: зразок 1 – тканина 1 вкривала верхню частину стріли і могла бути рештками покривала (дрібно фрагментовані залишки); тканина 2 – зразок мінералізованих решток текстилю з черешкової частини стріли; наконечнику ременя: зразок 2 – візуально визначається наявність текстильних структур кількох типів. Тканина збереглася у кількох фрагментах, розмірами від $0,2 \times 0,3$ см до $0,9 \times 1,7$ см. Тканина 1. Добре помітний характерний шовковисто-золотистий блиск нитки першого порядку. Тканина 2 – ви-

явлено дуже багато дрібних фрагментів. При спалюванні волокна відчувався запах паленого пера, отже, основою нитки є вовна тварин. Тканина 3 – при спалюванні волокна відчувався запах паленого пера, краї деструктуровані; на залишках взуття: зразок 3 (велика кількість фрагментів тканини 1, розмірами від $0,5 \times 0,6$ до $0,8 \times 1,2$ см, колір брунатно-сірий).

Досліджені поховальні комплекси належить до кола давньоугорських старожитностей кінця IX ст. – завершення історичного етапу перебування угрів у Середньодніпровських степах і лісостепах (Супруненко, Маєвська, 2007, с.43).

Майже всі тканини, рештки яких виявлені у похованнях, мали високі гігроскопічні та гігієнічні властивості, середню або низьку усадку, що дозволяло виготовляти з них одяг, який був зручним, відповідним кліматичним особливостям зони Євразійського степу, мало деформувався внаслідок носіння та догляду за ним. Висока здатність окремих тканин до драпірування відносилася, швидше, до декоративних властивостей одягу з них, як і низька здатність тканин до деформування структури полотна при викроюванні «по косій». Перша властивість дозволяє створювати об'єм в костюмі, а друга – використовувати кривий крій, краще підганяючи одяг до фігури людини. Одяг з таких тканин повинен бути не тільки практичним, а й красивим, ошатним. Тобто, можна зробити припущення про належність похованих в похованнях 2 і 14 дітей до вищих прошарків тогочасного мадярського суспільства, які могли собі дозволити в одязі підкреслювати не лише утилітарну, а й естетичну складову.

Давидан 1981

Давидан О.И. Ткани Старой Ладого / О.И. Давидан // АС ГЭ. – Ленинград: Аврора, 1981. – Вып. 22. – С.100-113.

Каминская 1977

Каминская Н.М. История костюма / Н.М. Каминская. – Москва: Легкая индустрия, 1977. – 358 с.

Кукин, Соловьев, Кобляков 1989

Кукин Г.Н. Текстильное материаловедение (волокна и нити) / Кукин Г.Н., Соловьев А.Н., Кобляков А.И. – Москва: Легпромбытиздат, 1989. – 349 с.

Маєвська 2007

Маєвська С.В. Дослідження зразків текстилю з поховань давньоугорського часу кургану № 1 на Чирвиному горбі в пониззі Псла / Маєвська С.В. // Супруненко О.Б., за участю Кулатової І.М., Маєвської С.В., Шерстюка В.В. Курган з угорським некрополем у пониззі Псла. – Київ-Полтава: Вид-во «Гротеск», ВЦ «Археологія», 2007. – С. 96-98. – (Старожитності околиць Комсомольська, ч. VI).

Садыкова Ф., Садыкова Д., Кудряшова 1989

Садыкова Ф.Х. Текстильное материаловедение и основы текстильных производств / Садыкова Ф.Х., Садыкова Д.М., Кудряшова Н.И. – Москва: Легбытпромиздат, 1989. – 287 с.

Сидоров 1930

Сидоров А.С. О витье волокнистых веществ / А.С. Сидоров // ИГАИМК. – Ленинград, 1930. – Вып. 5. – Отд. оттиск. – 12 с.

Стамеров 1978

Стамеров К.К. Нариси з історії костюмів: У 2-х ч. / К.К. Стамеров. – Київ: Мистецтво, 1978. – Ч. 1. – 243 с.

Супруненко, Кулатова, Маєвська, Шерстюк 2007

Супруненко О.Б., за участю Кулатової І.М., Маєвської С.В., Шерстюка В.В. Курган з угорським некрополем у пониззі Псла / Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Маєвська С.В., Шерстюк В.В. – Київ-Полтава: Вид-во «Гротеск», ВЦ «Археологія», 2007. – 110 с. – (Старожитності околиць Комсомольська, ч. VI).

Супруненко, Маєвська 2007

Супруненко О.Б. Даньоугорське поховання в кургані в пониззі Псла / Супруненко О.Б., Маєвська С.В. // АЛЛУ. – Полтава: Археологія, 2007. – № 1-2 (21-22). – С. 32-45.

Супруненко, Маєвська, Шерстюк 2007

Супруненко О.Б. Звіт про дослідження кургану на Чирвиному горбі поблизу с.Дмитрівка біля м.Комсомольськ Полтавської області у 2007 р. / Супруненко О.Б., за участю Маєвської С.В., Шерстюка В.В. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. – Ф.е. – Спр. 475. – 232 арк.

С.В. Маевская

**ОСТАТКИ ТЕКСТИЛЬНЫХ ИЗДЕЛИЙ
ИЗ ДРЕВНЕВЕНГЕРСКИХ ЗАХОРОНЕНИЙ
У с. ДМИТРОВКА НА НИЖНЕМ ПСЛЕ**

При исследовании кургана на Нижнем Псле, у с. Дмитровка возле г. Комсомольськ Полтавской области, в двух впускных древневенгерских захоронениях обнаружены весьма информативные остатки органики, в основном – текстиля и кожи. Текстильные находки идентифицированы как остатки одежды, исследование которых позволило сделать определенные выводы о характере одежды и некоторых особенностях быта мадьяр времени обретения новой родины. Изучение остатков текстиля, его качество и технологии изготовления позволяют предположить довольно высокий общественный статус родителей захороненных детей.

Ключевые слова: Дмитровка, мадьяры, Нижний Псел, погребения, текстиль, ткани, шерсть, шелк.

S.V. Mayevska

**REMAINS OF TEXTILE ARTICLES
IN THE OLD-HUNGARIAN GRAVES NEAR
DMITROVKA, KREMENTCHUK DISTRICT,
POLTAVA REGION**

Exploring a barrow in the Psel Low Flow Area, near village Dmitrovka in the Komsomolsk District in Poltava Region, in two inlet Old-Hungarian graves were found remains of organics, basically of textile and leather. The textile finds were detected as remains of garments. The study of finds give opportunity to make a conclusions about the garments and some peculiarities of the Magyar life of that time. The remains of the textile, its quality and technology after which it is made, make possible an assumption on the high social statues of the parents of the buried children.

Key words: Dmitrovka, Magyars, Low Psel area, burials, textile, fabrics, wool, silk, leather.

Маєвська Світлана Василівна

викладач Полтавського політехнічного коледжу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДУ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, дослідник археологічного текстилю

e-mail: ounpolt@list.ru, тел. +38 063 846-17-99

36011, Україна, м. Полтава-11, вул. Комсомольська, 37, Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації